

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ**THE FEATURES OF LITIGATION ACCORDING TO SALIC LAW**

Шкурська І.С., студентка I курсу

*Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена одній із актуальних історико-правових проблем щодо особливостей судового процесу за Салічною правдою, адже соціально-економічні та політичні процеси, що мали місце у документі, стали підґрунтям формування правової системи Франкської держави. Автор розкриває зміст та особливості реалізації судового процесу, що був характерний для первіснообщинного ладу і став основоположним принципом його подальшого формування та здійснення. Висвітлюється обвинувально-змагальний процес як визначальна риса здійснення судочинства. Наведено приклади основних підходів до розуміння системи доказів різних видів задля ефективного застосування судочинства на стадії розгляду справи. Наголошується, що судовий процес, сформований правовою практикою салічних франків в епоху раннього Середньовіччя, набув свого поширення внаслідок багаторазового повторення деяких видів справ, що призвело до його перетворення на судовий звичай. Відтворено низку прикладів застосування ордалій як основного засобу отримання доказів. Велике значення має те, що судова діяльність здійснювалася виключно уповноваженими на це особами – тунґіном, рахінбургами, центарієм тощо. Звертається увага на проблематику особливих видів одержання визнання у разі обвинувачення рабів. Автор висвітлює недосконалість розвитку судових і державних органів. У статті з'ясовано характерні риси різних етапів архаїчної судової процедури. Проведено історично-правовий аналіз стосовно вчинення правосуддя відповідно до Салічного закону, який не містив систематичного викладу правових норм, що стосувалися б усіх сторін життя франкського суспільства, а поступовий розвиток феодалізму призвів до радикальних змін усієї судової структури, що позначилося на здійсненні судочинства не найкращим чином. Автором досліджено недоліки судової діяльності цього періоду, серед яких можна виокремити неповноту, фрагментарність та безсистемність збірника записів звичаєвого права. Салічна правда, зокрема, розвиток судочинства стали лише початком розвитку письмового права і заклали основний фундамент для вдосконалення права і судової системи держави.

Ключові слова: обвинувально-змагальний процес, судові збори, приватний розшук, судочинство, співприсяжництво, ордалії, судовий поєдинок, формалізм.

The article is devoted to the coverage of one of the most relevant historical and legal problem concerning the litigation according to Salic law, one of the most important document for the law-making process. The socio-economic and political processes, that took place in the document, became the basis for the formation of the legal system of the Frankish state. The article reveals the content and features of the litigation, which was characteristic of the community system and became the basic principle of its further formation and implementation. However, the defining feature of the judicial process was the prosecution-contest process characterized by uniformity in consideration of criminal and civil law. In the article emphasizes on basic approaches to understanding the system of various kinds of evidence for the effective application of justice at the trial stage. The litigation, formed by the legal practice of the Salic Franks in the early Middle Ages, became widespread due to the repeated repetition of certain types of cases and this factor eventually turned into a judicial custom. The evidence of the crime by free entity's was the arrest at the scene of a crime, his own remorse and testimony of witnesses. The persons, who did not admit own guilty, were exposed to the ordeal, i.e. trial via the forces of nature. It was important that the judicial activity was carried out exclusively by authorized persons. The great attention is given to the problem of obtaining recognition in the prosecution of slaves. Moreover, the development of the judiciary and public authorities was imperfect. During disintegration of Frankish state, the code of laws was gradually losing its validity, but in fact population continued to adhere it. This source of law shows the problem of property differentiation in society. The article highlights the main characteristics of the various stages of litigation in archaic period. The gradual development of feudalism has led to radical changes in the entire judicial structure, which has affected the judiciary in not the best way. Besides, the author explores the shortcomings of the judicial activity of this period, which include the incompleteness, fragmentation and haphazardness of the collection of common law records. Salic law, particularly the development of justice, was only the beginning of the development of written law and laid the basic foundation for the improvement of the law and the judicial system of the state.

Key words: prosecution-contest process, court fees, private search, litigation, ordeal, court fight, formalism.

Салічна правда є надзвичайно важливим збірником записів звичаєвого права для правотворчості, оскільки сутність цього документа вказує на соціально-економічні та політичні процеси під час становлення перших прообразів писаного законодавства. Найважливіше джерело права держави франків датується V ст., коли при владі перебував Хлодвіг, король салічних франків. Варто зазначити, що Салічна правда відображає саме те становище первіснообщинних відносин, від яких франкське суспільство стало дедалі більше віддалятися.

Під час судового процесу вища судова влада належала монарху, який чинив її разом з представниками панівної верхівки. Судові збори, які мали назву сотенних суддів, виконували функції суду. На судових зборах розглядалися геть різні за значимістю види справ. До найбільш важливих належали злочини проти особи, злочини, пов'язані зі смертю, злочини проти королівської влади чи королівських людей, а також про майно, штрафи і борги.

Народні збори відбувалися під керівництвом тунґіна – виборної особи, котрий вважався головою судового засідання. До речі, тунґіном могла бути лише вільна, заможна людина. Вільні повноправні общинники були невід'ємною

частиною судового процесу, неякв куди каралася штрафом. Рахінбурги – люди з числа вільних общинників – володіли всією повнотою судової влади, оскільки мали повноваження виносити вирок. До їх числа входило сім людей, котрі несли обов'язок дотримуватися всіх наданих доказів і «проголошувати право» [1, с. 175]. Вони сиділи на кам'яних лавах, поставлених квадратом. Рішення приймалися більшістю голосів [2, с. 184]. Народ міг або схвалити вирок, винесений рахінбургами, або відхилити його. За позовом однієї зі сторін, якщо було виявлено, що рахінбурги ухвалили несправедливе чи незаконне рішення, їхні дії також каралися штрафом. Згодом бідні стани стали усуватися від здійснення судочинства, до нього допускалися тільки заможні общинники. Центарій, або сотник, під керівництвом якого проходили сотенні суди, збирав третину судових штрафів, що йшли на користь короля.

Незабаром вища судова влада перейшли до графа, який був королівським чиновником. Своєю чергою граф користувався допомогою скабінів, так званих засідателів. У процесі розвитку суспільства вищою судовою інстанцією став суд короля. Варто зазначити, що існувала можливість оскаржити рішення сотенних судів у королівському суді.

Особливо уповноважені королівські чиновники, що іменувалися сацебаронами, засідали у кожному суді франків. Судові рішення виконувалися нижчими служителями суду, а також воїнами і місцевою поліцією [2, с. 184].

Власне, суд містив у собі дві умовні стадії: на першій рахінбурги проголошували звичаї (право) щодо конкретного позову, на другій виносилося судження (вирок або судове рішення), яке підтверджувалося криком людей на судових зборах.

Як свідчать давні звичаї германців, судова справа порушувалася виключно за заявою потерпілого, який мав сформулювати звинувачення і надати докази. Винятком вважалися злочини, котрі зачіпали суспільний інтерес. Винні в таких злочинах, як зрада, втеча з поля бою тощо, досить суворо каралися – одних топили у болотах, інших вішали на деревах [3, с. 91].

Покарання здійснювалися лише за ініціативою властей. Виходячи з такої думки, Салічна правда утверджувала принцип обвинувально-змагального процесу: відповідач вважався винним доти, доки не доведе протилежне [4, с. 296]. Для цього процесу були характерні рівність сторін і активність на всіх стадіях його здійснення. Він міг бути припинений на будь-якому етапі його виконання у разі укладення добровільної угоди між сторонами, що задіяні у справі [5, с. 85].

У судовому процесі франкської держави мав місце приватний розшук, сутність якого полягала у тому, що тільки позивач мав право викликати до судового залу свідків та відповідача. У разі якщо будь-яка зі сторін не з'являлася до суду без поважної причини, то така дія особи каралася штрафом. Серед поважних причин виділяли такі як: королівська служба, хвороба, смерть когось із близьких, пожежа в будинку. Представництво сторін не дозволялося [4, с. 296]. Якщо винний відмовлявся добровільно виконувати винесене судом рішення, можна було звернутися за допомогою до короля. Критичним засобом примусу вважалося позбавлення «королівського заступництва» щодо обвинуваченого, яке полягало у такому: для тих, хто намагався дати засудженому помешкання або їжу, існувала загроза великої суми штрафу. Графи несли особисту відповідальність за справедливості виконання рішень стосовно майнових справ, наприклад, вилучення певної речі.

Салічна правда часів франкської держави містила у собі систему доказів, серед яких виокремлювали систему об'єктивних доказів, реальні докази, показання свідків, співприсяжництво.

Система об'єктивних доказів полягала у затриманні особи, що скоїла злочин, на гарячому або за наявності королівської грамоти.

На хід розгляду справи мала неабиякий вплив наявність або відсутність реальних доказів, одними з яких були безумовні докази. Вони у жодному разі не підлягали запереченню. Прикладом такого виду доказів може бути ситуація, коли злочинцю, котрого схопили під час викрадення майна, прив'язували вкрадене на спину і так вели на суд [1, с. 175]. Злодію не надавалося слово під час судового процесу, він був приречений на смерть (у разі скоєння тяжкого злочину). Під час вирішення справ проти рабів застосовувалися свідчення під допитом, зокрема у вигляді катувань.

Звичайно, попереднього розслідування не було і суддя зазвичай обмежувався доказами, наданими сторонами [3, с. 91]. Це вказує на те, що показання свідків посідали важливе місце в здійсненні судочинства. Свідки подіялися на свідків злочину (випадкових) і свідків факту, котрі запрошувалися на засідання суду з метою підтвердити висновок угоди чи позики.

Не менш важливим аспектом у Салічній правді було те, що показання свідків вважалися громадським обов'язком. Свідки могли піддаватися накладенню штрафу, оголошенню поза законом, вигнанню з общини за лжесвідчення

чи, наприклад, за уникнення участі в судочинстві. Із наведеного випливає, що тоді не можна було покладатися на достовірність показань свідків як на ще один вид доказів, бо родич, наприклад, перебуватиме на стороні іншого родича і не буде свідчити проти нього. У таких досить несправедливих, на перший погляд, умовах головною метою судді було домогтися визнання винною особою своєї вини.

У судовому процесі часів існування Салічної правди діяло таке правило: свідчити могли виключно рівні проти рівних, а раб не міг свідчити проти вільної особи. Співприсяжництво застосовувалося лише у крайньому випадку, коли були відсутні докази або свідки. Співприсяжниками вважалися люди, які засвідчували «доброму славу» обвинуваченого шляхом клятви. Ними також могли бути родичі і сусіди. Їхня кількість змінювалася від 6 до 12, а деколи ця цифра сягала і 72 осіб. Співприсяжники відстоювали чесність і добру славу сторони, котра була піддана обвинуваченню, хоча насправді взагалі не знали обставин конкретної справи. У тому разі, коли співприсяжник збивався, при цьому доводячи невинуватість підсудного, то справа вважалася програною [4, с. 92]. Після цього співприсяжники змушені були нести відповідальність разом із обвинуваченим. Надалі з поширенням християнства учасники процесу клялися на Євангелії або святих мошсах. Пересічний селянин рідко міг знайти собі співприсяжника, на відміну від феодала.

У тому разі якщо підсудний не визнавав провини застосовувалися ордалії, або «суд Божий». У часи Салічної правди існувала така думка, що якщо особа невинувата, то Бог має її врятувати. Салічні франки застосовували ордалії кількох видів, серед яких виокремлювали:

1) «випробування казанком», яке полягало у такому: винний мав виїняти камінь або, частіше за все, каблучку з казана, у якому кипить вода;

2) під «випробуванням вогнем» розуміли те, що особа мусила засунути руку у вогонь, пройти по розпечених лемешах, а для жінок – пройти в сорочці крізь вогнище; варто зауважити, що за характером ран судили про «провини»;

3) «випробування водою» вбачалося в таких діях: підсудного опускали в ріку або чан; якщо обвинувачений тонує, це означало, що він був винний у скоєних діяннях;

4) «судовий поєдинок» був призначений в усіх тих випадках, за яких відповідач обвинувачував позивача в умисній брехні;

5) застосовуючи «випробування хрестом», мали на увазі протягнення руки на богослужінні: якщо особа стомиться тримати, опустить її, то це було ознакою, що Бог не був прихильний до неї;

6) під час «випробування хлібом і сиром» підсудному встромляли в рот хліб із сиром: якщо особа давилася – винувата [1, с. 176].

Останні два види покарань застосовувалися щодо обвинувачень духовних осіб, монашук. Заможні люди могли відкупитися від «суду Божого»: якщо обвинувачений погоджувався із вирокком суду, йому надавався термін для сплати штрафу.

Значного поширення за часів існування цього документа набув судовий поєдинок, відповідно до якого позивач обвинувачував відповідача в умисній брехні. Оголосивши про боротьбу, особа не могла відступати назад, оскільки суд притягне її до відповідальності. Із цих часів у суспільстві зародилося таке правило, що якщо людина дала слово, то честь не дозволить взяти його назад [4, с. 296]. Побутувала думка, що під час такого поєдинку Бог виступає на боці невинного і віддає йому перемогу. Від зобов'язання битися не було шляхів відмовитися, проте, на перевагу цьому дозволялося замість себе виставити на двобій професійного бійця, що виконував наказане [3, с. 91]. У процесі розвитку суспільних відносин судові поєдинки стали заборонятися.

Позивач і відповідач під час судового процесу мали рівні процесуальні права та обов'язки. Сторони особисто вели процес, а суд лише спостерігав за змаганням сторін і виносив рішення у конкретній справі [2, с. 191]. Якщо справа була програною, то відповідачу й позивачу загрожувало покарання в однаковій мірі. Згідно із Салічною правдою, судовий процес міг бути припинений на будь-якій стадії його розвитку, проте лише у разі укладення добровільної угоди між сторонами.

Нерозвиненість судового процесу, відповідно до Салічної правди, також виявлялася у рисах суворого формалізму та відсутності розходжень у цивільному і кримінальному судочинстві. До того ж справи не були таємними і розглядалися привселюдно [2, с. 191].

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що Салічна правда – це справді оригінальна пам'ятка права раннього феодалізму, судовий процес згідно з якою характеризувався певними недосконалостями, серед яких наявними були суворий формалізм, здійснення цивільного та кримінального процесу в однакових формах, а також слабкий розвиток судових і державних органів у цілому. Салічна правда є одним із найважливіших документів для вивчення примітивного судоустрою і судової процедури. Адже, попри весь примітивізм, ця визначальна історична пам'ятка є першоосновою формування національної правової системи салічних франків, із якої беруть витоки джерела права європейського суспільного ладу феодального періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
2. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн : навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків : Консум, 2003. 528 с.
3. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. Київ : Атіка, 2004. 616 с.
4. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Істина, 2005. 768 с.
5. Тихоненков Д.А. Історія держави і права зарубіжних країн у питаннях і відповідях : навчальний посібник. Харків : Право, 2019. 248 с.